

Het Vechtdal 1227 - 1832 vanaf Dalfsen t/m Gramsbergen

Een beeld van de ligging van woonkernen met verbindingswegen, waterlopen, bebouwing, benamingen en perceelgrenzen, ten tijde van de tocht van Bisschop Otto van Utrecht naar Coevorden om zijn Dienstman Rudolf tot de orde te roepen, met als basis het kadaster 1832

Het Vechtdal met de loop van de rivier in 1832 en de wegen langs de Vecht welke in 1227 vermoedelijk als hoofdweg werden gebruikt door reizigers welke van Dalfsen naar Coevorden trokken.

Het zuidelijke en oostelijke tracé langs de Vecht zal de route zijn die de Bisschop van Utrecht heeft genomen om met zijn leger van Ommen naar Ane te trekken. De plaatsen en buurschappen langs de route zijn aangegeven volgens de vermelding op de kadastrale minuutplannen van 1832. Van elke plaats of buurschap is een afzonderlijke kaart gemaakt op grote schaal met vermelding van bebouwing, wegen, waterlopen en de belangrijkste grenzen. De kaarten zijn aangevuld met benamingen en verdere bijzonderheden zoals die staan vermeld op het kadastrale verzamelplan en de minuutplannen en enkele gegevens die daarvan kunnen worden afgeleid.

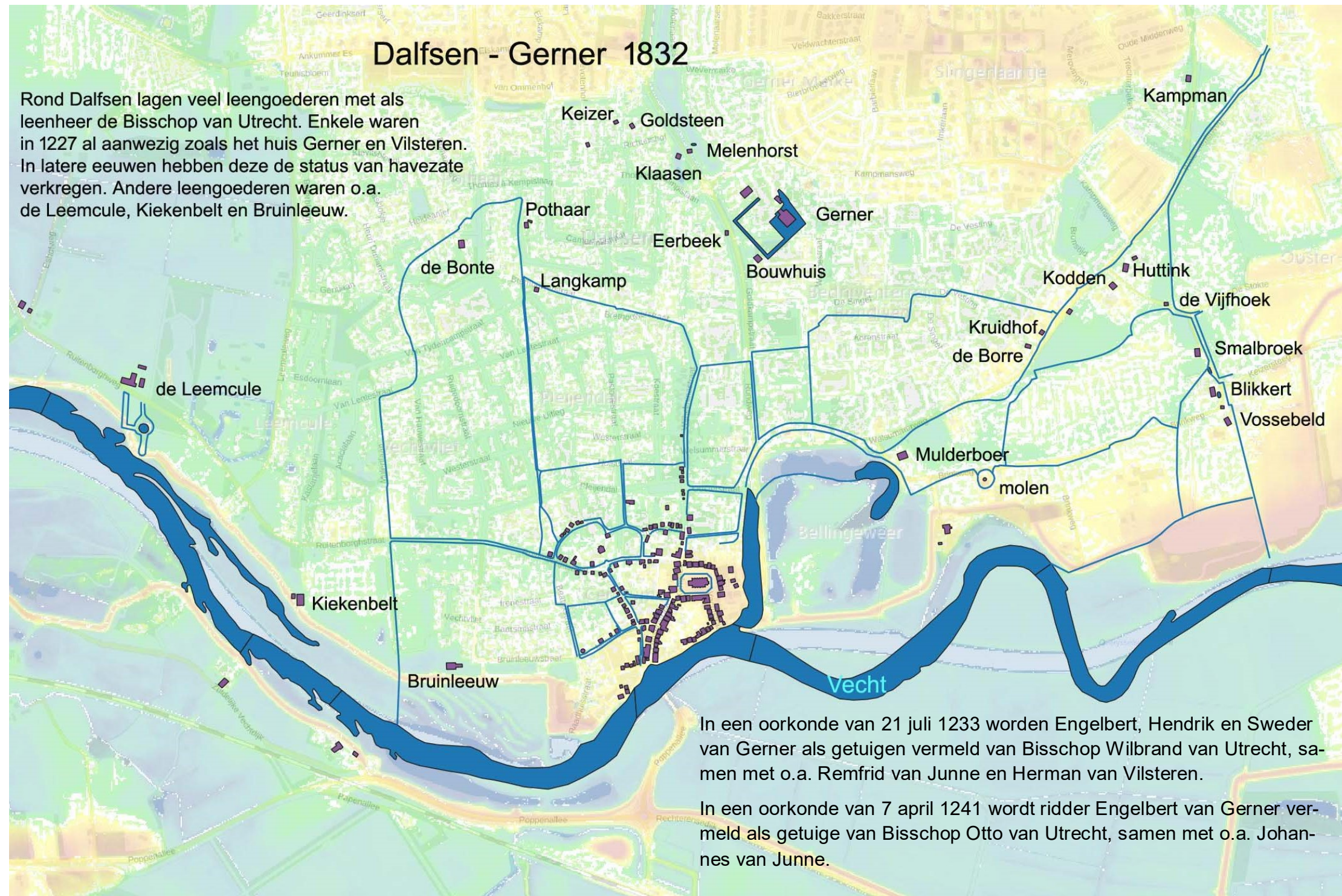
Voor de samenstelling van deze kaart is gebruik gemaakt van het programma QGIS, de verzamelplannen van de gemeenten Dalfsen, Ambt- en Stad Ommen, Ambt- en Stad Hardenberg en Gramsbergen en de minuutplannen van deze gemeenten. Deze kaarten kunt u inzien of downloaden op <https://beeldbank.cultureelerfgoed.nl>. Achtergrondkaart is de topografie van 2023.

Het Vechtdal is aangegeven met behulp van de Actuele Hoogtekaart en is lichtblauw gekleurd op onderstaande kaart. Binnen deze strook heeft de Vecht eeuwenlang een steeds wisselend tracé gevolgd. De loop van de Vecht zal in 1227 zeker anders zijn geweest dan die van 1832 die op onderstaande kaart is aangegeven.

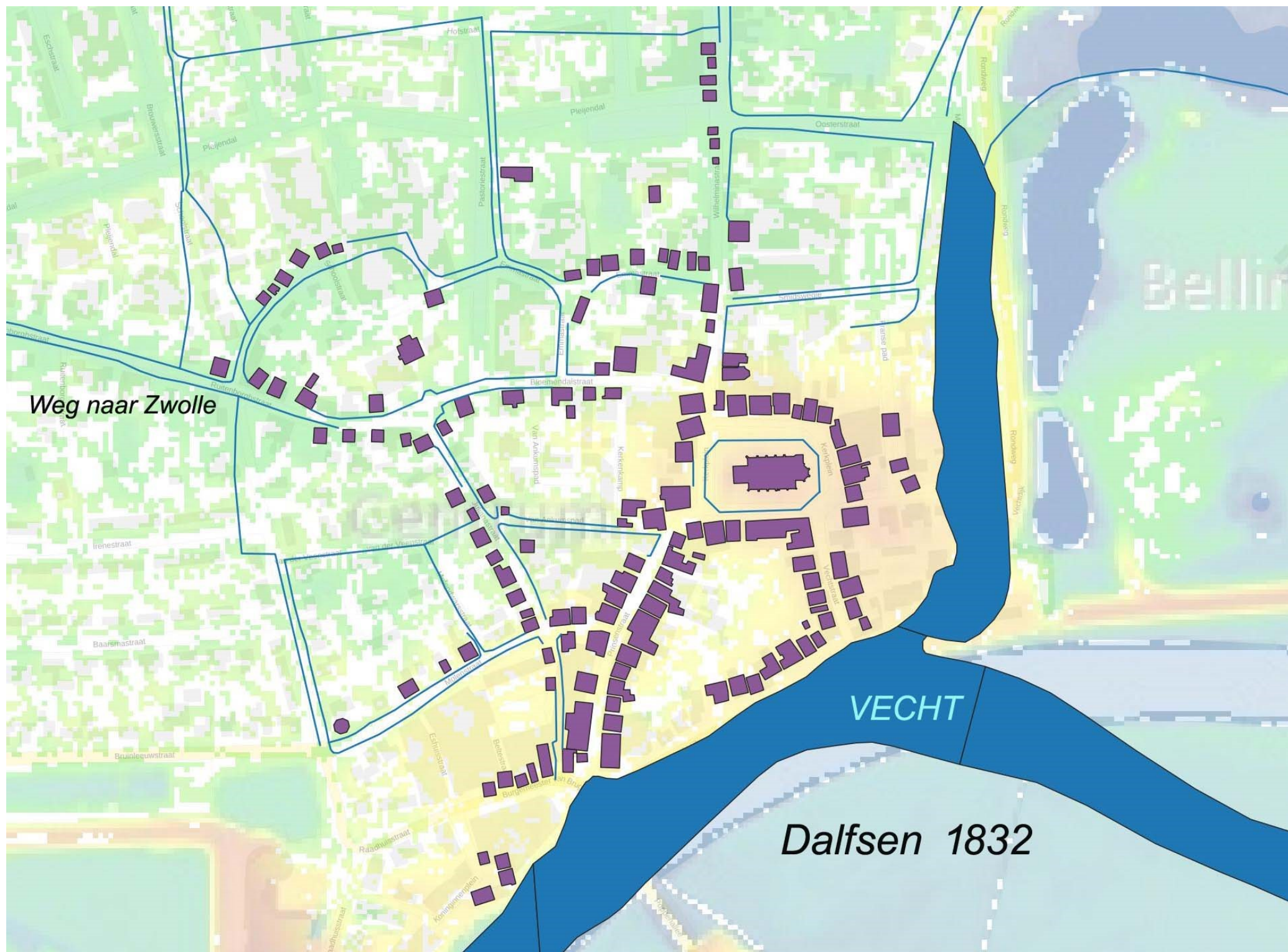
Dalfsen - Gerner 1832

Rond Dalfsen lagen veel leengoederen met als leenheer de Bisschop van Utrecht. Enkele waren in 1227 al aanwezig zoals het huis Gerner en Vilsteren. In latere eeuwen hebben deze de status van havezate verkregen. Andere leengoederen waren o.a. de Leemcule, Kiekenbelt en Bruinleeuw.

In een oorkonde van 21 juli 1233 worden Engelbert, Hendrik en Sweder van Gerner als getuigen vermeld van Bisschop Wilbrand van Utrecht, samen met o.a. Remfrid van Junne en Herman van Vilsteren.

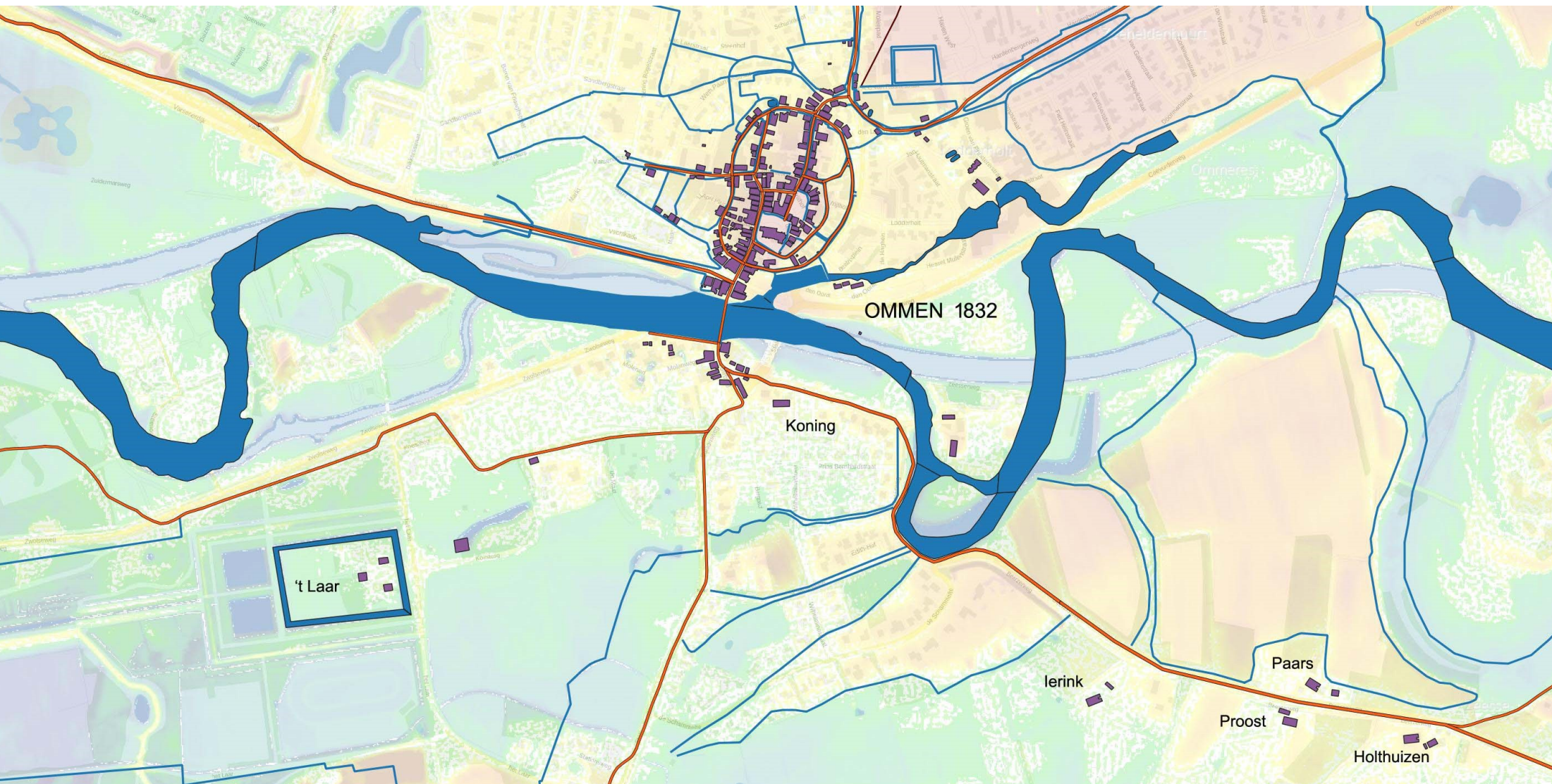
In een oorkonde van 7 april 1241 wordt ridder Engelbert van Gerner vermeld als getuige van Bisschop Otto van Utrecht, samen met o.a. Johannes van Junne.

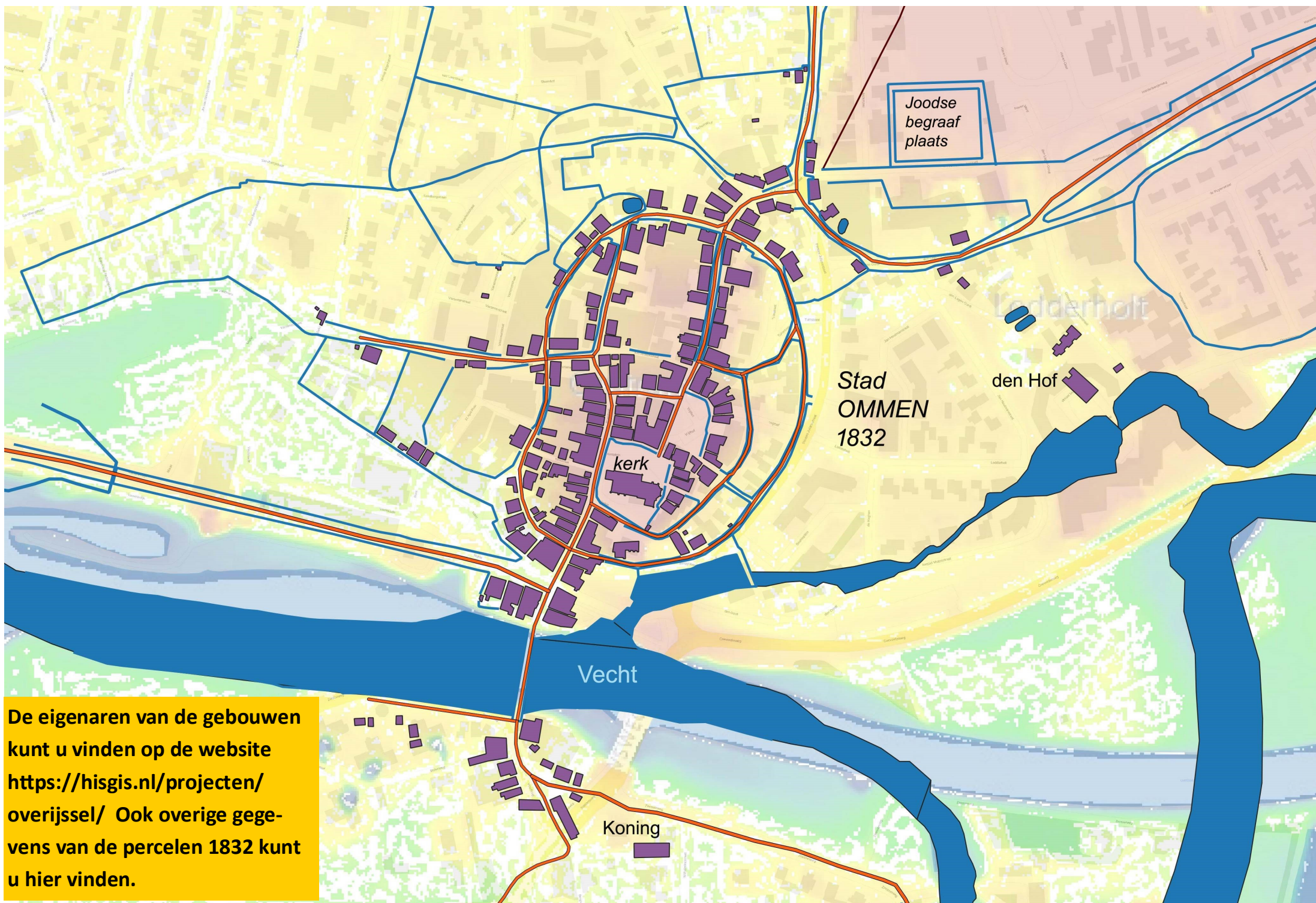

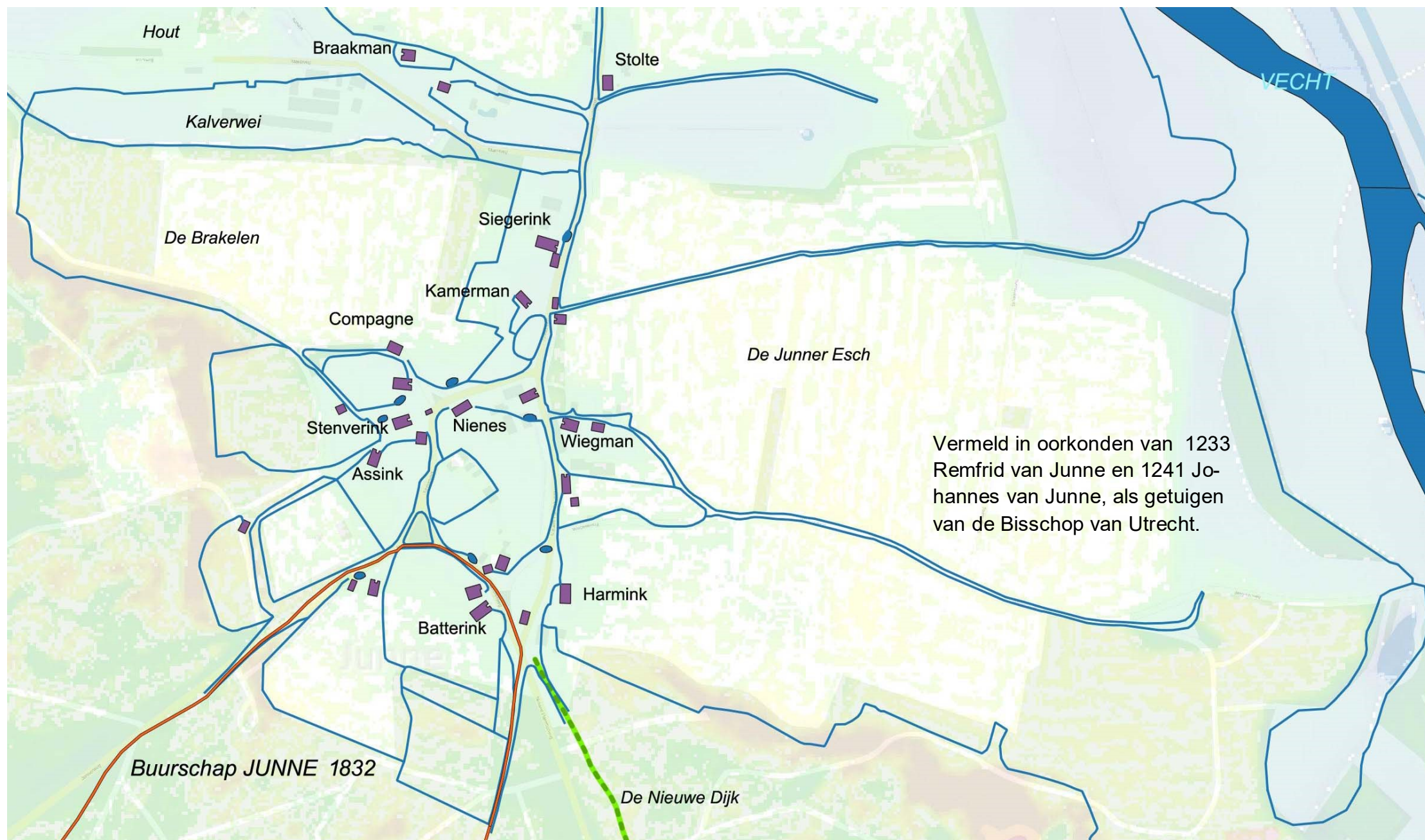
De plaats in Ommen waar de bisschop van Utrecht in 1227 zijn troepen heeft laten samenkomen is vermoedelijk het wat hoger gelegen terrein aan de Regge, waar vroeger een mottekasteel heeft gestaan. Op de kaart ten zuidoosten van de boerderij Laarman. Ridders uit Friesland, de kop van Overijssel en west Drenthe kunnen bij Varsen de Vecht oversteken, waar een voorde was. Ridders uit Zwolle en omgeving kwamen via Dalfsen en uit zuidelijker streken kon men via Deventer en Raalte rechtstreeks naar Ommen komen. Vanaf het zuidoosten liepen er meerdere routes naar Ommen. Het mottekasteel zal het oudste leengoed nabij Ommen zijn geweest. Later is de borg verplaatst naar het Laar. Na 1040, toen de Bisschop van Utrecht ook de wereldlijke macht verkreeg over het Sticht en het Oversticht, hebben meerdere bisschoppen gronden in leen uitgegeven aan trouwe dienstmannen, waarop kastelen of borgen zijn verzezen. Via vererving hebben nazaten die rechten verkregen en een aantal zijn in 1832 nog te herkennen in de tenaamstelling van percelen in het kadaster. Zie ook: "E D Eijken, Repertorium op de Overstichtse en Overijsselse leenprotocollen 1379-1805". Voor Drenthe: Theo Spek "Domeinhoven en domeingoederen van de bisschop van Utrecht en de Utrechtse kapittels in middeleeuws Drenthe".

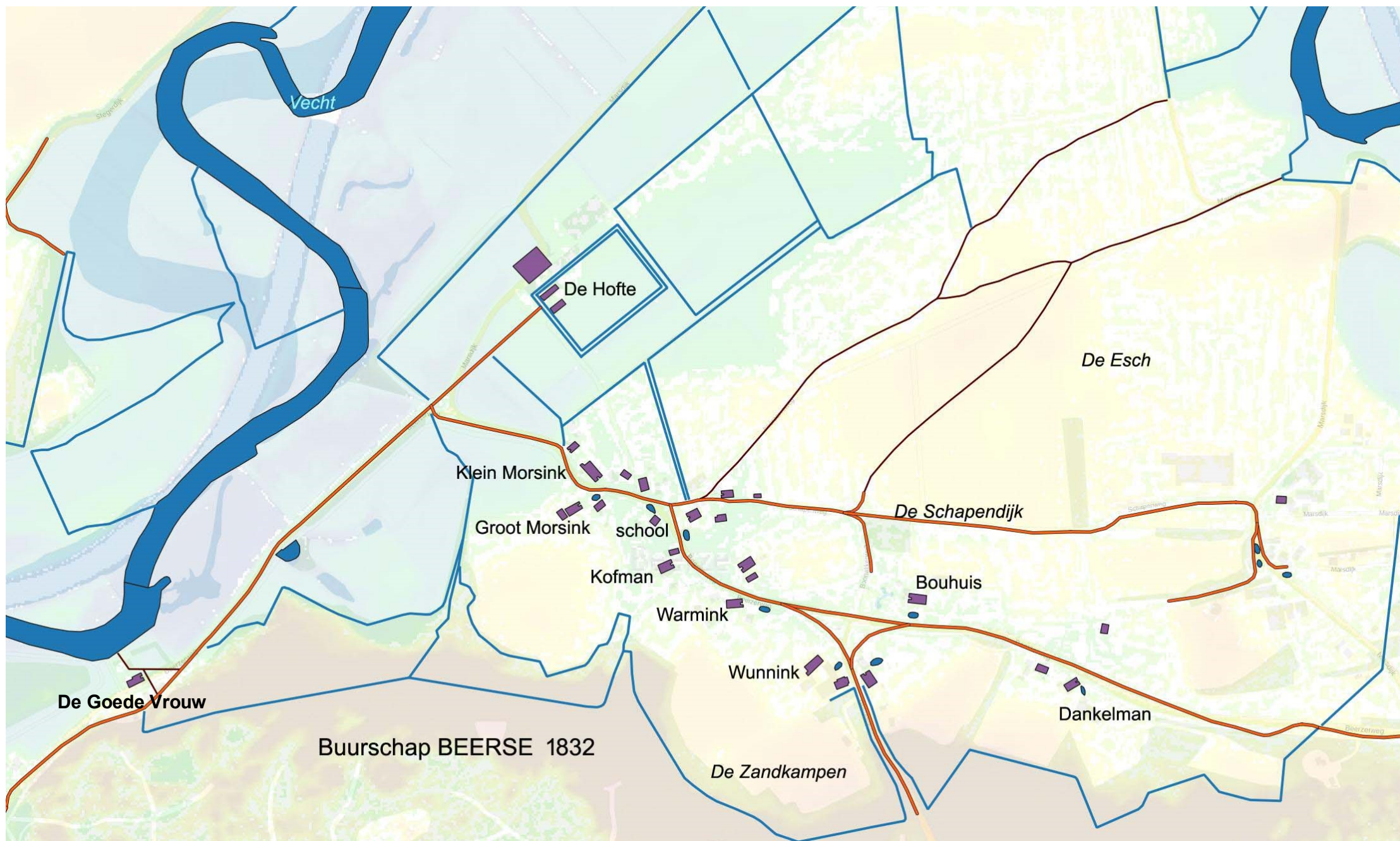
Vanaf Ommen is het bisschoppelijke leger via de route langs de zuidkant van de Vecht naar Gramsbergen getrokken. Een tocht van 30 kilometer. De route liep van ouds zo dicht mogelijk langs de Vecht om onderweg niet verstoken te zijn van water voor mens en dier. Aan die route lagen op geschikte plekken nederzettingen van Saksische boeren. In tegenstelling tot de Drenten hebben de Sallandse boeren na de kerstening rond het jaar 800 niet hun vrijheid behouden, maar waren horig geworden aan de landheer, de Duitse keizer. Deze beleende zijn rechten aan dienaren, zoals graven, en via onderbelening dienstmannen een (hof) goed lieten bouwen in of nabij zo'n Saksische nederzetting. Die dienstman was verantwoordelijk voor de inning van de opgelegde belastingen, in het begin een deel van de opbrengst van de landerijen. Voor de opslag van het graan werd een apart gebouw, een Spiker (Spicarium), gebruikt. Bijna in elke buurschap langs de Vecht vinden we op de kaarten van 1832 nog wel één of meerdere gebouwen die als hofgoed, vaak Oldehof genoemd, dienst hebben gedaan. In de meeste gevallen zijn de eigenaren van 1832 ook nog wel te herleiden tot nazaten van vroegere dienstmannen van de Bisschop van Utrecht. Meestal een nazaat van een ridderfamilie.

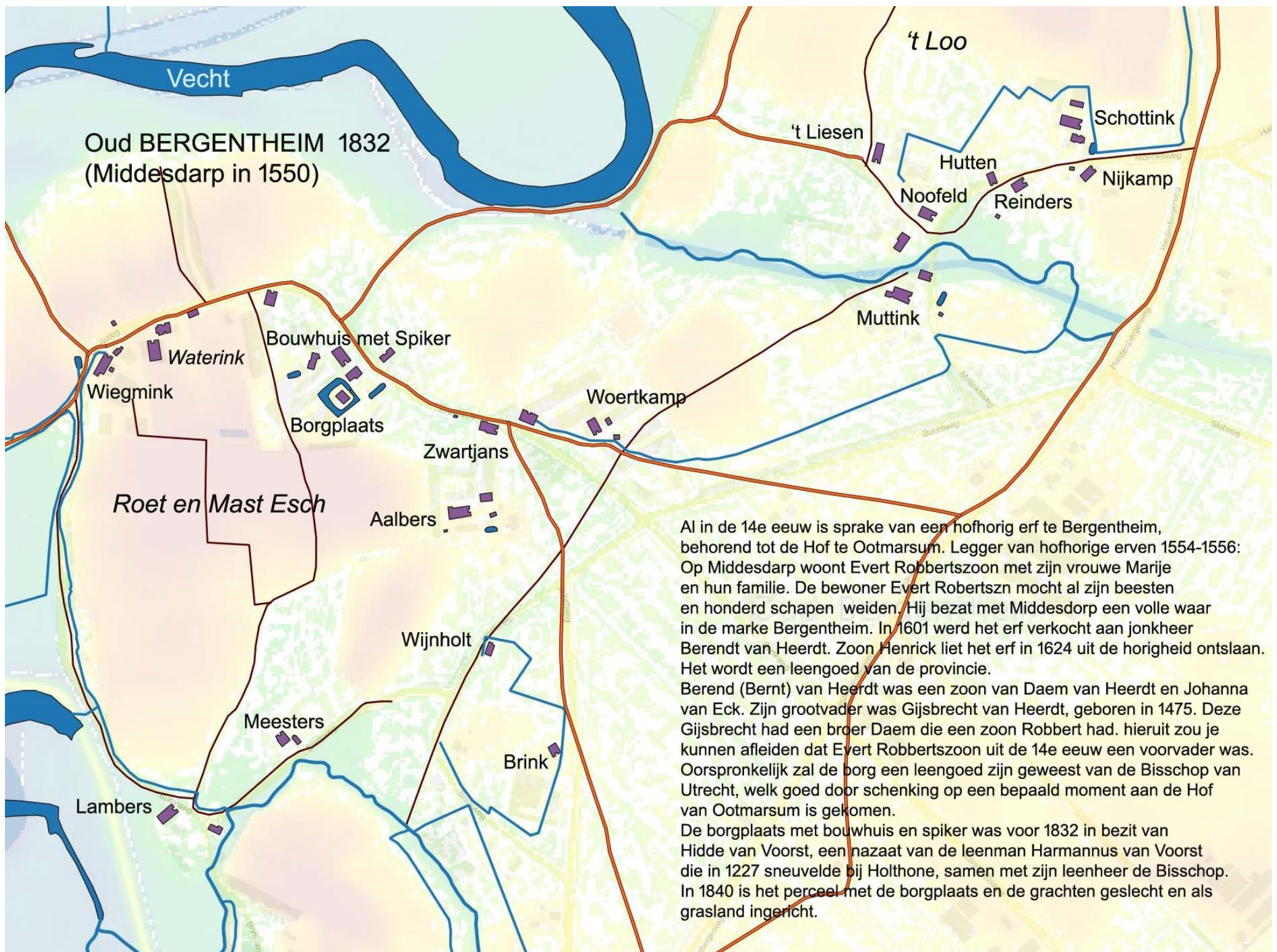
De eigenaren van de gebouwen kunt u vinden op de website <https://hisgis.nl/projecten/overijssel/> Ook overige gegevens van de percelen 1832 kunt u hier vinden.

De namen van de erven komen niet overeen met de namen van de wettelijke eigenaren in 1832. De op de kaart vermelde namen zijn genoteerd door de landmeter die de eerste kadastrale kaarten van het kadaster heeft gemeten. In het bijzijn en op aanwijzing van Volmachten van de buurschap. De begrenzing van de erven en percelen is vastgesteld in overleg en op aanwijzing van de bezitters van de erven/percelen. De vermelde namen zijn vermoedelijk de bewoners van de panden. Personen/eigenaren met meer gebouwen op naam waren Gabriel Hendrik Auffmorth, Johannes Gerardus Otto Dikkers en Jan Hendrik Raedt. Junne heeft op de kaart twee kernen en één, mogelijk de zuidelijke, zal het leengoed van de Bisschop van Utrecht zijn geweest.

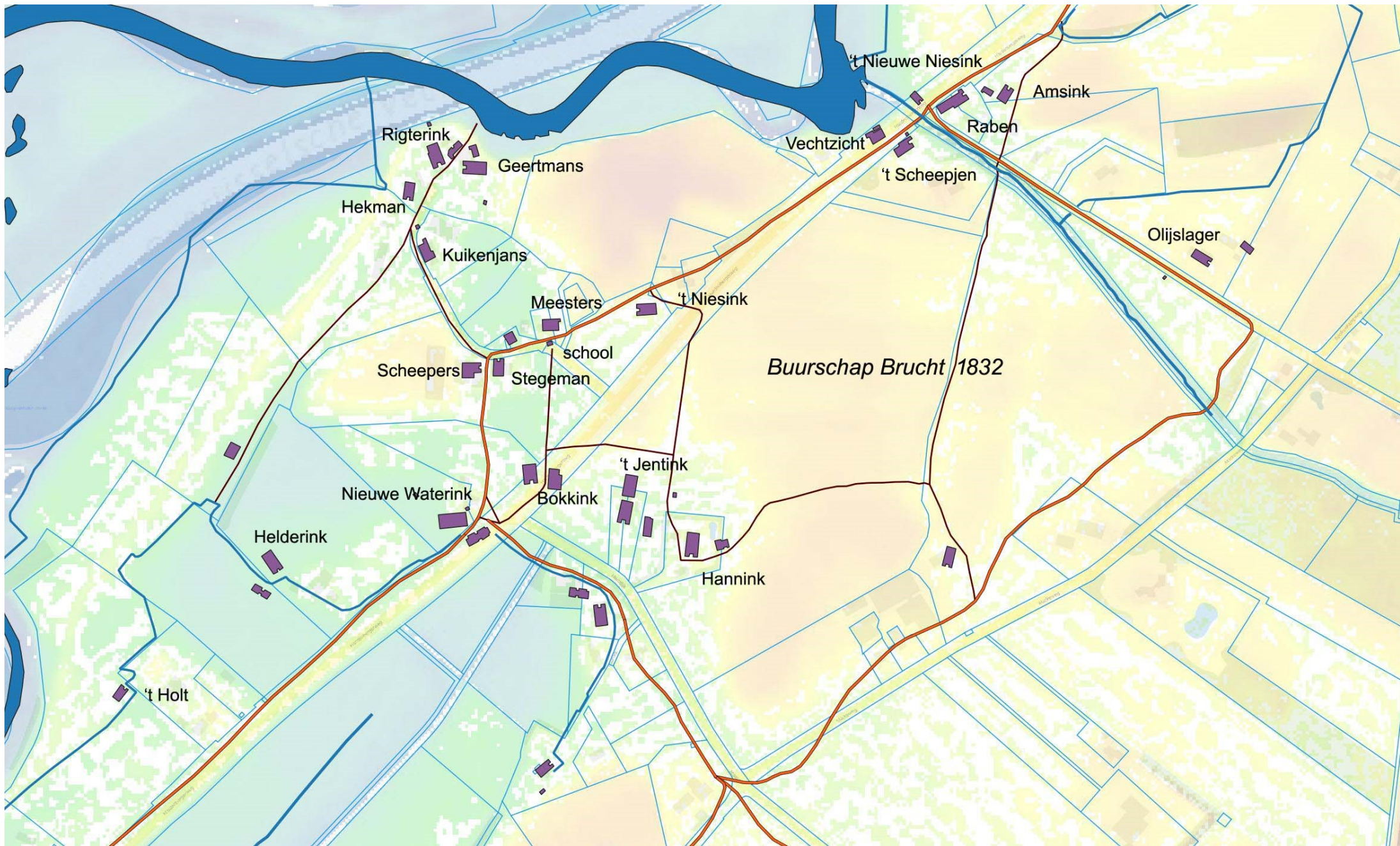

Beerze was in 1227 een leengoed van de Bisschop van Utrecht met als leenman Hermannus van Voorst. De burcht zal gestaan hebben op het perceel dat is aangegeven met "de Hofte". Hermannus bezat meerdere leengoederen in Salland en Drenthe. Dienstman Wolter van Beerse, die in 1227 sneuvelde bij Ane, zal tot de familie hebben behoord. De Goede Vrouw was de naam van het veerhuis. Dat stond goed bekend bij de platbodemschippers die vanuit Duitsland de Vecht afvoeren. Wat de oorspronkelijke Saksische kern van Beerse is, is moeilijk aan te geven.

Oud BERGENTHEIM 1832
(Middesdarp in 1550)

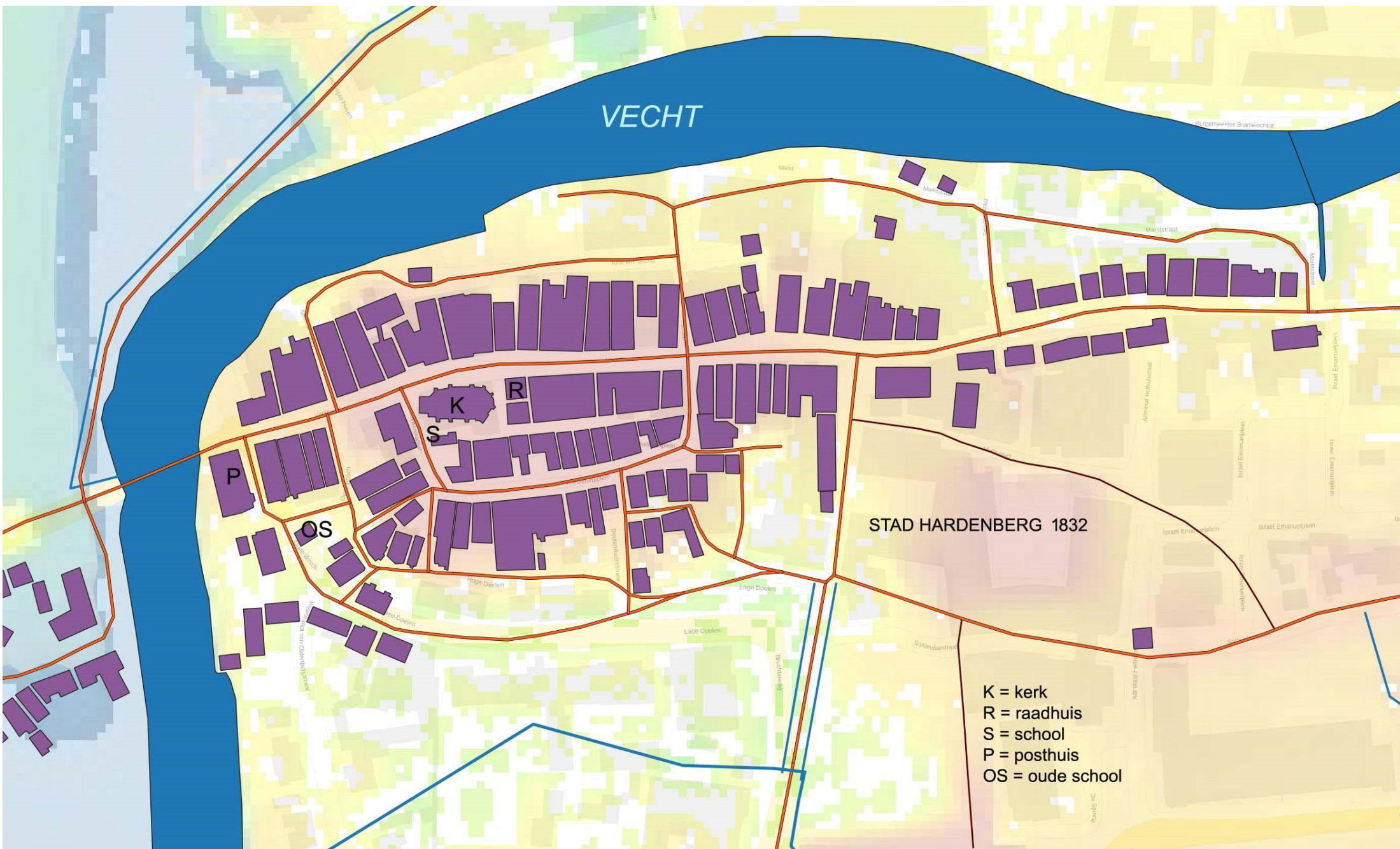
Al in de 14e eeuw is sprake van een hofhorig erf te Bergentheim, behorend tot de Hof te Ootmarsum. Legger van hofhorige erven 1554-1556: Op Middesdarp woont Evert Robbertszoon met zijn vrouwe Marije en hun familie. De bewoner Evert Robertszn mocht al zijn beesten en honderd schapen weiden. Hij bezat met Middesdorp een volle waar in de marke Bergentheim. In 1601 werd het erf verkocht aan jonkheer Berendt van Heerdt. Zoon Henrick liet het erf in 1624 uit de horigheid ontslaan. Het wordt een leengoed van de provincie. Berend (Bernt) van Heerdt was een zoon van Daem van Heerdt en Johanna van Eck. Zijn grootvader was Gijsbrecht van Heerdt, geboren in 1475. Deze Gijsbrecht had een broer Daem die een zoon Robbert had. hieruit zou je kunnen afleiden dat Evert Robbertszoon uit de 14e eeuw een voorvader was. Oorspronkelijk zal de borg een leengoed zijn geweest van de Bisschop van Utrecht, welk goed door schenking op een bepaald moment aan de Hof van Ootmarsum is gekomen. De borgplaats met bouwhuis en spiker was voor 1832 in bezit van Hidde van Voorst, een nazaat van de leenman Harmannus van Voorst die in 1227 sneuvelde bij Holthone, samen met zijn leenheer de Bisschop. In 1840 is het perceel met de borgplaats en de grachten geslecht en als grasland ingericht.

Voor 1485 komen we de naam Brucht niet tegen in oude archieven. Het is mogelijk dat Brucht in 1227 nog niet bestond.

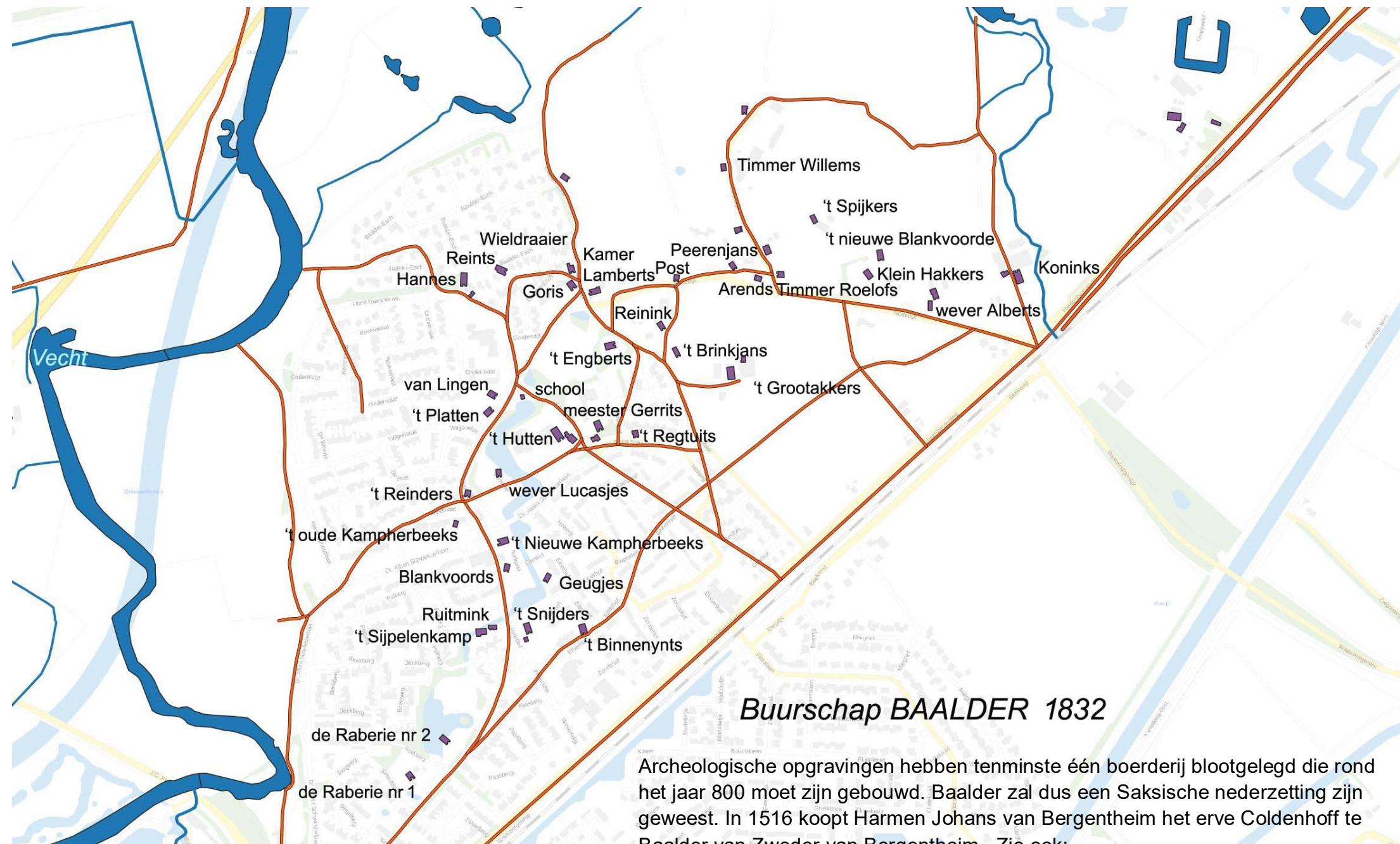

In de 13e eeuw is sprake van een leengoed Aarning, voorloper van de havezate Heemse. De Proosdij van St Lebuines te Deventer was bezitter van de leenrechten. Door vererving kwam de familie van Uiterwijck in de 17e eeuw in het bezit van de havezate. Heemse zal oorspronkelijk een Saksische nederzetting zijn geweest met de kern een kleine 200 meter ten noorden van de kerk. Na de kerstening van Salland en Drenthe, rond 800 na Christus, zal rond het jaar 1000 de kerk zijn gebouwd tussen de borg van de leenman van de Duitse keizer en de nederzetting Heemse. Dit beeld zien we bij de meeste gekerstende nederzettingen waar een kerk is gebouwd, zodat de kerk zowel voor de bewoners van het dorp als de burcht dienst kon doen.

Zie voor de eigenaren van de panden de website <https://hisgis.nl/projecten/overijssel/>

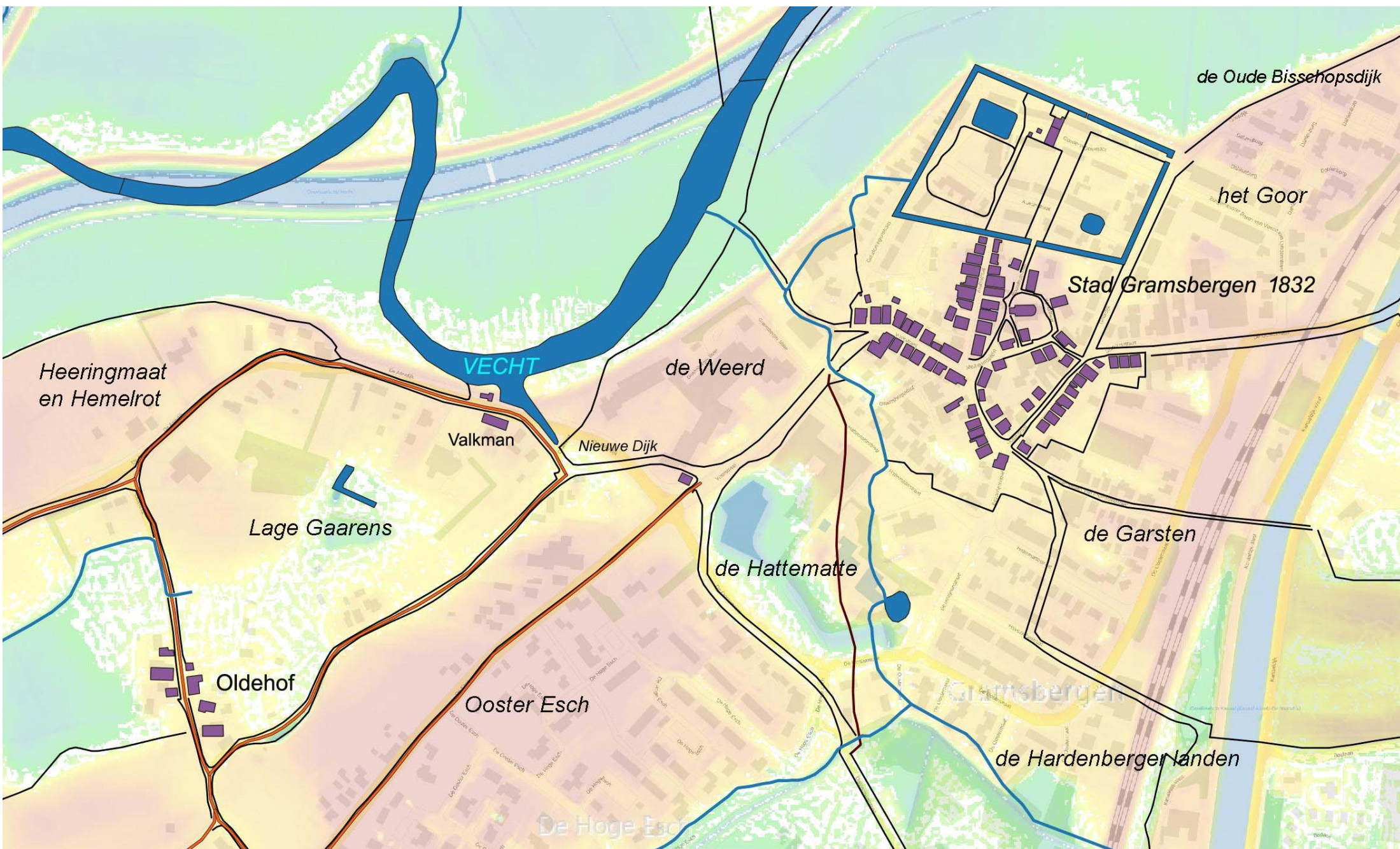
In 1227 was het kasteel Nijenrode nog niet gebouwd en in 1832 al niet meer herkenbaar op de kadastrale kaarten.

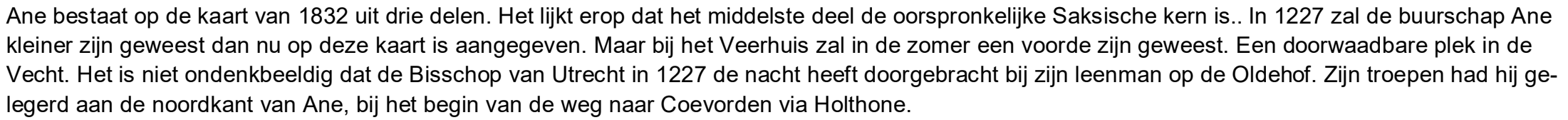
Buurschap BAALDER 1832

Archeologische opgravingen hebben tenminste één boerderij blootgelegd die rond het jaar 800 moet zijn gebouwd. Baalder zal dus een Saksische nederzetting zijn geweest. In 1516 koopt Harmen Johans van Bergentheim het erve Coldenhoff te Baalder van Zweder van Bergentheim.. Zie ook:

<https://historischeprojecten.nl/geheugenvanhardenberg/archieven/stadsgericht-hardenberg/> voor meer oude transacties van onroerend goed in Baalder.

In 1227 was er nog geen sprake van een kasteel in Gramsbergen. Pas rond 1339 is het gebouwd. Het dorp heeft zich er ten zuiden van ontwikkeld. Voor die tijd was er wel al de Oldehof. Gelegen aan de westrand van de Ooster Esch. Dat wil zeggen de Ooster Esch van Ane. De Oldehof was het onderkomen van de leenman van Ane. Bij de Oldehof zal ook een spiker hebben gestaan. De Hattematte was de plek waar recht werd gesproken. Het woord is een verbastering van het oud Nedersaksische woord Hathemare. In Ibbenbühren was het Hathemareslo, vergelijkbaar met het Grollerholt in Drenthe.

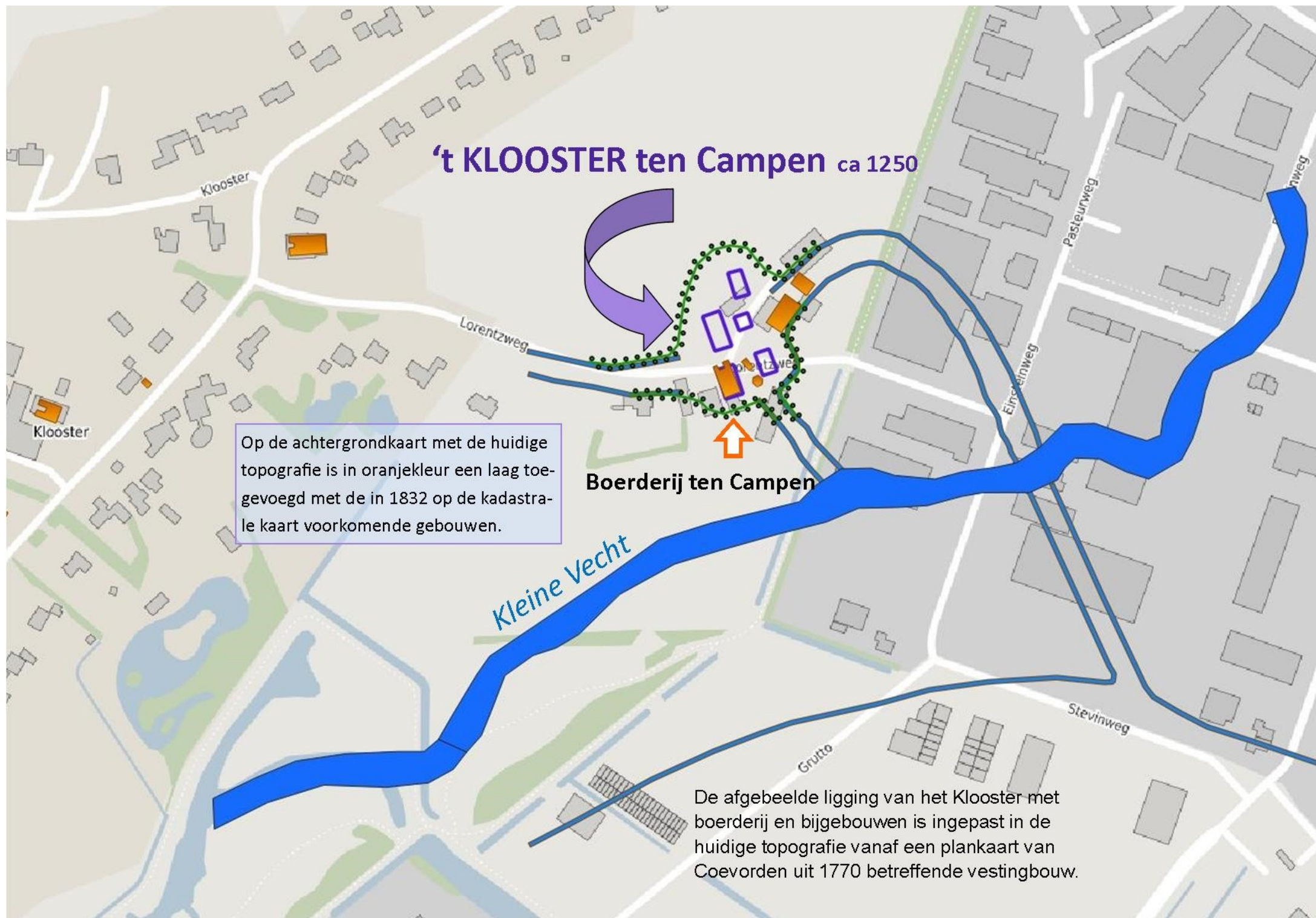

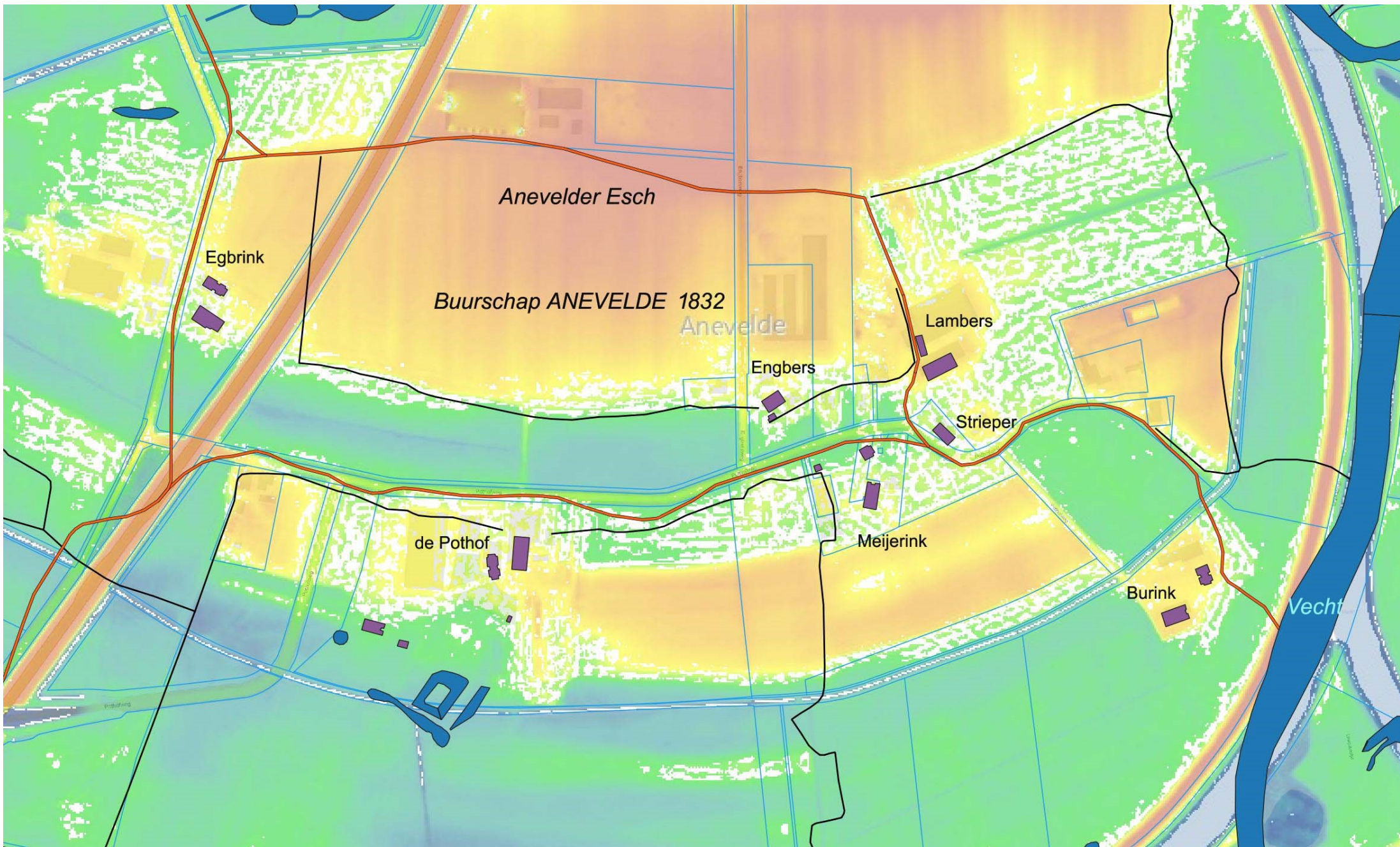
't KLOOSTER ten Campen ca 1250

Op de achtergrondkaart met de huidige topografie is in oranje kleur een laag toegevoegd met de in 1832 op de kadastrale kaart voorkomende gebouwen.

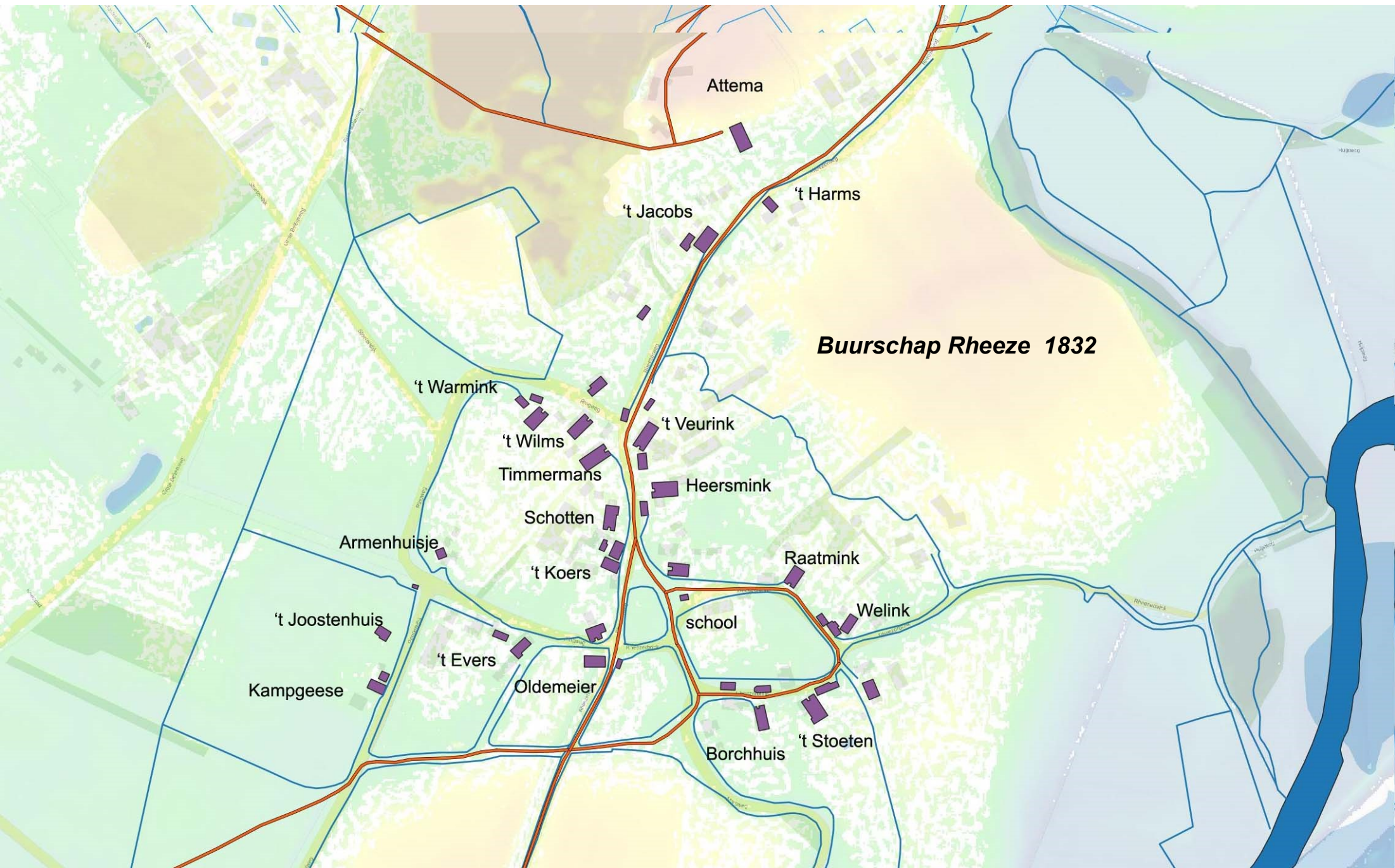
Boerderij ten Campen

De afgebeelde ligging van het Klooster met boerderij en bijgebouwen is ingepast in de huidige topografie vanaf een plankaart van Coevorden uit 1770 betreffende vestingbouw.

Na de nederlaag van de Bisschop van Utrecht in 1227 is het deel van zijn leger dat niet in het moeras is omgekomen, gevlucht. Eén van die vluchtwegen kan de route naar Ommen zijn geweest langs de westkant van de Vecht. Maar vermoedelijk was de buurschap Anevelde in die tijd nog niet aanwezig.

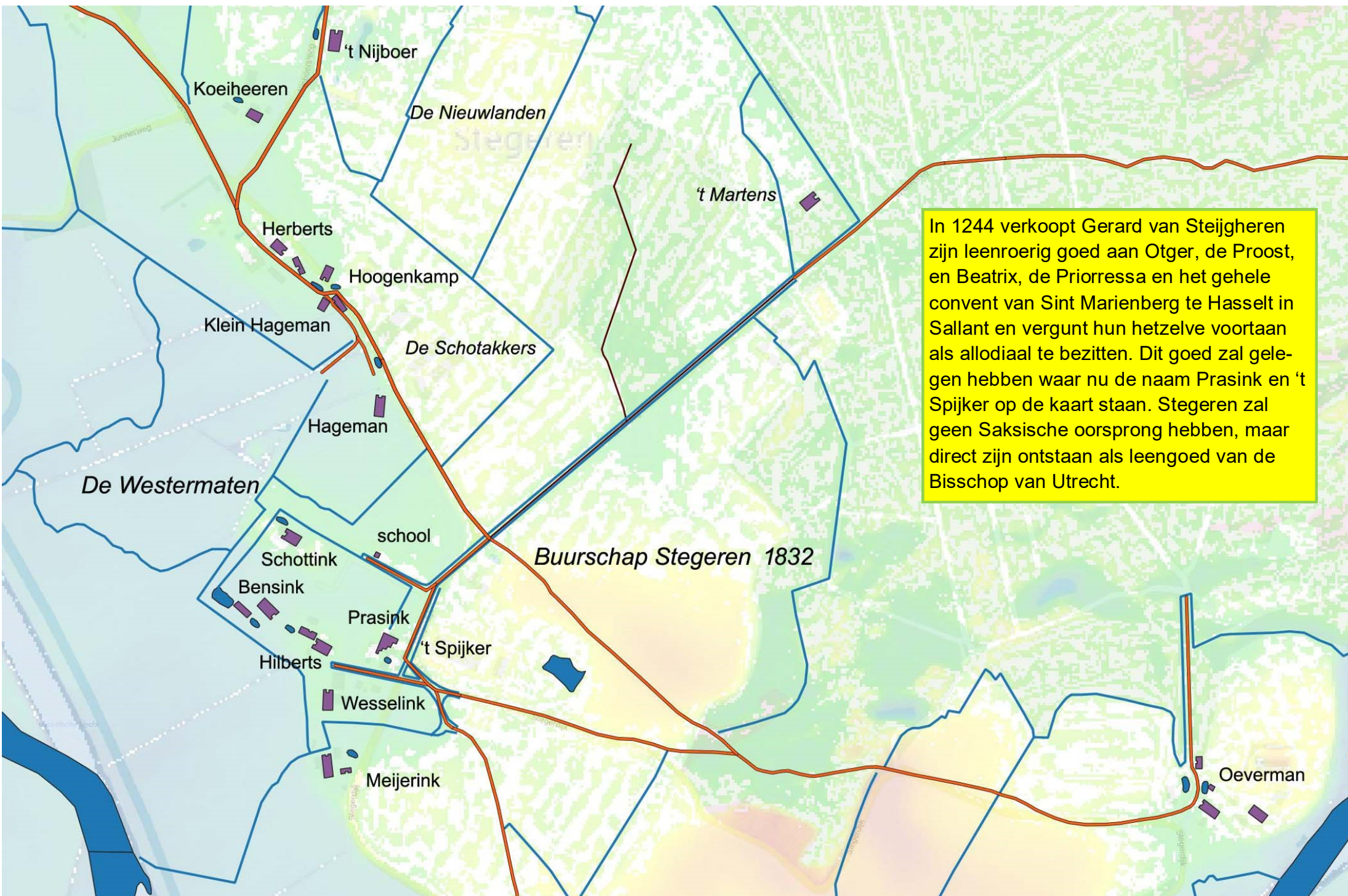

Ook Rheeze is oorspronkelijk een Saksische nederzetting. Maar de namen Borchhuis en Oldemeier geven aan dat er hier ook leenman van de Bisschop van Utrecht een onderkomen had. De leenkamers van het Huis Almelo vermelden onder het Schoutambt Hardenberg enkele leenhorige bedrijven.

In 1227 zal er nog geen buurschap Rheezerkampen zijn geweest. Het gebied was leengoed van de Bisschop van Utrecht en vanuit Heemse beleend.

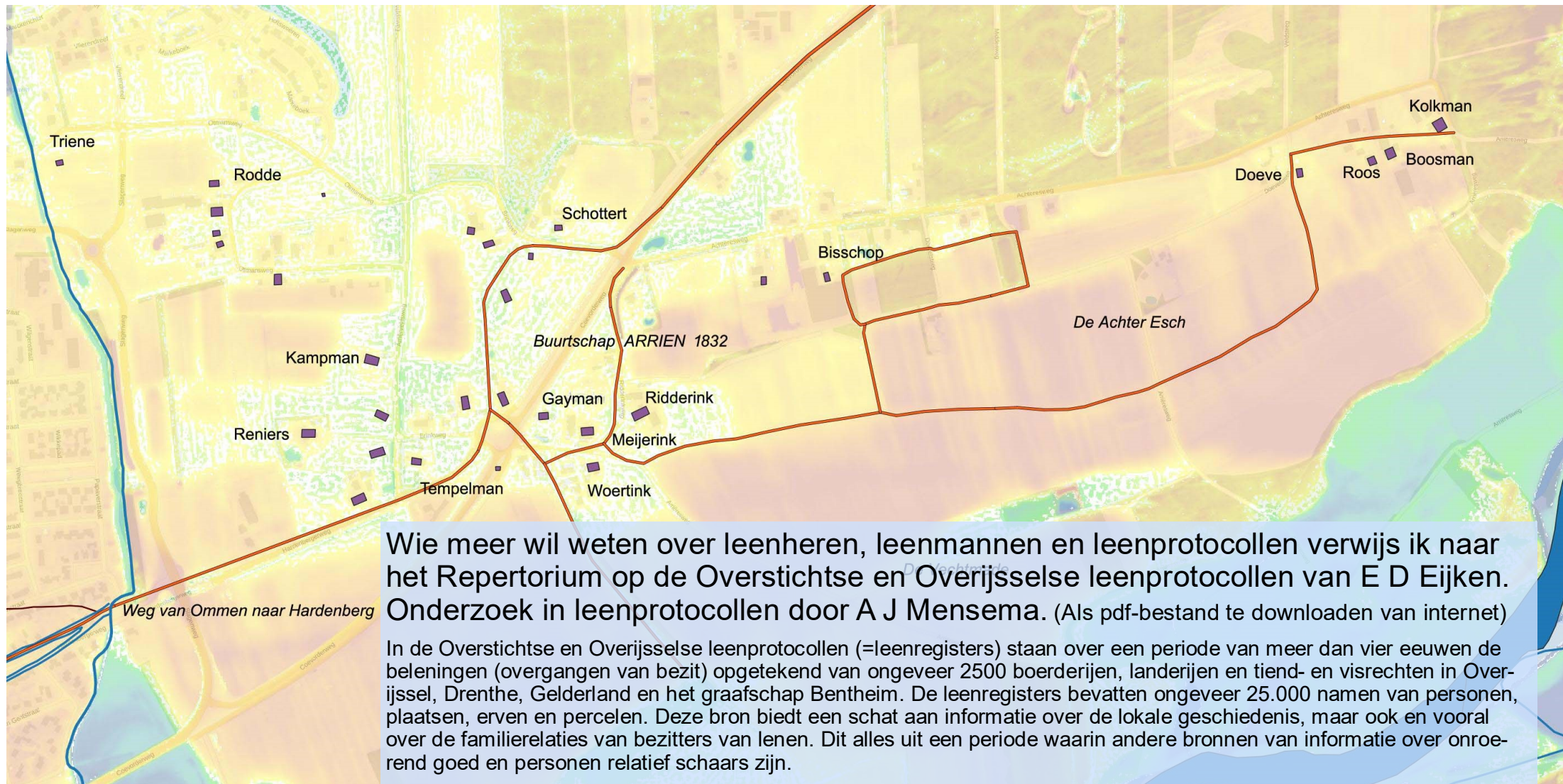

In 1244 verkoopt Gerard van Steijgheren zijn leenroerig goed aan Otger, de Proost, en Beatrix, de Priorressa en het gehele convent van Sint Marienberg te Hasselt in Sallant en vergunt hun hetzelfde voortaan als allodiaal te bezitten. Dit goed zal gelegen hebben waar nu de naam Prasink en 't Spijker op de kaart staan. Stegeren zal geen Saksische oorsprong hebben, maar direct zijn ontstaan als leengoed van de Bisschop van Utrecht.

Buurschap Arrien 1832

De buurschap wordt voor het eerst genoemd in 1381 als Eryen. Het oudst bewaard gebleven markeboek begint bij 1549. De boermarken zijn opnieuw vastgesteld na de vastlegging van het Drentse Lantrecht en het Sallandse Lantrecht omstreeks 1410. Vermoedelijk zal Arrien van nog oudere datum zijn en ontstaan zijn als kleine Saksische nederzetting van slechts een paar boerderijen. Die nederzetting zal dan samen met de overige Saksische nederzettingen in Salland zo rond het jaar 800 tot bezit van de Duitse keizer zijn verklaard en de bewoners zijn daarbij horigen geworden. Na 1410 zullen de oude rechten in ere zijn hersteld, waarbij ook de begrenzing van de marken.

Wie meer wil weten over leenheren, leenmannen en leenprotocollen verwijst ik naar het Repertorium op de Overstichtse en Overijsselse leenprotocollen van E D Eijken. Onderzoek in leenprotocollen door A J Mensema. (Als pdf-bestand te downloaden van internet)

In de Overstichtse en Overijsselse leenprotocollen (=leenregisters) staan over een periode van meer dan vier eeuwen de beleningen (overgangen van bezit) opgetekend van ongeveer 2500 boerderijen, landerijen en tiend- en visrechten in Overijssel, Drenthe, Gelderland en het graafschap Bentheim. De leenregisters bevatten ongeveer 25.000 namen van personen, plaatsen, erven en percelen. Deze bron biedt een schat aan informatie over de lokale geschiedenis, maar ook en vooral over de familierelaties van bezitters van lenen. Dit alles uit een periode waarin andere bronnen van informatie over onroerend goed en personen relatief schaars zijn.